

UDK: 323.15(497.1=162.3)"1920"
323.15(497.1=162.4)"1920"
324(497.1)"1920"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 7. 2. 2012.
Prihvaćeno: 3. 5. 2012.

“Manjinska posla” - Političko organiziranje češke i slovačke manjine na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine

VLATKA DUGAČKI

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu se obrađuje političko organiziranje češke i slovačke manjine na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920., pri čemu je naglasak stavljen na osnivanje i djelovanje Čehoslovačke napredne seljačke stranke i Slovačke narodne stranke, njihove političke zahtjeve te načine i rezultate njihova ostvarivanja.

Cljučne riječi: Kraljevina SHS, Ustavotvorna skupština, Čehoslovačka napredna seljačka stranka, Slovačka narodna stranka.

Uvod

Istraživanje manjina tek je u suvremenoj historiografiji počelo dobivati obrise koje zaslužuje. Stoga ne treba čuditi da su češka i slovačka manjina na hrvatskom i vojvođanskom prostoru nepravedno ostale na marginama interesa istraživača, što se posebice odnosi na njihov položaj i djelovanje početkom XX. stoljeća, odnosno u prvim godinama Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS).¹ Kako je njihov položaj u tom razdoblju bio tek

¹ Taj je nedostatak dijelom otklonio povjesničar Zoran Janjetović dajući pregled položaja i razvoja svih manjinskih zajednica međuratnog razdoblja. Zoran JANJETOVIĆ, *Deca careva, pastorčad kraljeva, Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd, 2005.; ISTI, “Istorijski uzroci odnosa Hrvata i Srba prema nacionalnim manjinama u jugoslovenskoj državi 1918-1941. godine”, *Dijalog povjesničara – istoričara*, 2, prir. H. G. Fleck i I. Graovac, Zagreb, 2000., 379.-393.; ISTI, “Državotvorne ideje Srba, Hrvata i Slovenaca o nacionalnim manjinama”, *Dijalog povjesničara – istoričara*, 1, 173.-188.; ISTI, “Pitanje zaštite nacionalnih manjina u Kraljevini SHS na konferenciji mira u Parizu 1919-1920”, *Istorija 20. veka*, 18/2000., 31.-43. Usp. i: Vlatka DUGAČKI, *Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.-1941.)*, doktorski rad, Zagreb, 2011.; Jan AUERHAN, *Čehoslovaci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Mađarsku a v Bulharsku*, Praha, 1921.; ISTI, *Československá větev v Jugoslavii*, Praha, 1930.; Rudolf BEDNÁRIK, *Slováci v*

fragmentarno dotaknut u istraživanjima, s naglaskom na kontekst društvenog djelovanja, namjera je ovog rada prikazati političko organiziranje tih manjina za prve izbore u Kraljevini SHS, onima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine.² Njime želimo pokazati kakva su bila manjinska politička stajališta, kako su se izražavala i čemu su stremila. Kako je taj možda najzanimljiviji segment manjinskog organiziranja dosad promicao istraživačkoj pozornosti ili se spominjao tek uzgred, taj smo problem pokušali otkloniti komparativnom analizom češkoga i slovačkoga političkog organiziranja, za koje smatramo da je u znatnoj mjeri odredilo daljnje smjernice njihova djelovanja, kao i udio u političkom životu Kraljevine SHS. Također smo željeli ukazati na njihove motive te sličnosti i razlike na tom putu, odnosno je li bilo dodirnih točaka. Stoga smo rad naslovili "Manjinska posla", prema naslovu članka u češkim manjinskim novinama *Hlas*,³ a poglavlja smo također nazvali prema naslovima ili navodima iz onodobnih manjinskih tiskovina.

U istraživanju smo se koristili arhivskom građom pohranjenom u Hrvatskom državnom arhivu i Državnom arhivu u Bjelovaru, potom manjinskim, hrvatskim i srpskim periodičkim publikacijama koje su nam, između ostalog, poslužile za rekonstruiranje političkog duha i vremena, te naposljetku objavljenim izvorima i literaturom, želeći tako dobiti zaokruženu cjelinu potreba i položaja češke i slovačke manjine.

Radi lakšeg razumijevanja sadržaja rabili smo određene sintagme koje nisu izvorne. Prilikom opisa prostora djelovanja pripadnika češke i slovačke manjine u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji koristili smo termin "hrvatski i vojvođanski prostor", podrazumijevajući pod njim današnji teritorij Republike Hrvatske i autonomne pokrajine Vojvodine, odnosno područje povijesnih pokrajina Srijema, Banata i Bačke. Također valja upozoriti na korištenje termina "češki/čehoslovački", kao i naziva Jugoslavija za Kraljevinu SHS, koji se koristio u češkom manjinskom tisku. Prilikom njihova navođenja držali smo se izvornika, želeći time naglasiti unitaristička, kako jugoslavenska tako i čeho-

Juhoslávii, Bratislava, 1964.; Branislav GLIGORIJEVIĆ, "Politička istupanja i organizacija Slovačka i Čeha u Kraljevini SHS"; *Zbornik za istoriju Matice srpske*, 24/1981., 137.-155.; Josef MATUŠEK, *Česi u Hrvatskoj*, Daruvar, 1996.; Kvetoslava KUČEROVÁ, *Slovaci u Hrvatskoj (od početaka naseljavanja)*, Martin, 2005.

² Ustavotvornoj skupštini i izborima koji su joj prethodili u historiografiji su posvećeni brojni radovi, posebice obrađujući opreke između hrvatskih i srpskih stranaka u kojima su se reflektirala sva neriješena pitanja od ujedinjenja u zajedničku državu. Usp.: *Rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, stenografske beleške*, Beograd, 1921.; Ferdo ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji. Historijat od osnutka zajedničke države do danas*, Zagreb, 1968.; ISTI, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, 1.-2., Zagreb, 1959.; ISTI, *Jugoslavija između dva rata*, 1.-2., Zagreb, 1961.; Branko PETRANOVIĆ, Momčilo ZEČEVIĆ, *Jugoslovenski federalizam, Ideje i stvarnost, Tematska zbirka dokumenata, 1914-1943*, 1., Beograd, 1987.; ISTI, *Jugoslavija 1918/1988, Tematska zbirka dokumenata*, 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1988.; *Ustavi i vlade Kneževine Srbije, Kraljevine Srbije, Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije (1835-1941)*, Beograd, 1988.; B. PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, 1., Beograd, 1989.; Hrvoje MATKOVIĆ, "Stjepan Radić u izbornoj 1920. godini", *Časopis za suvremenu povijest*, 26/1992., br. 3, 75.-86.

³ "Menšinové věci", *Hlas* (Zagreb), br. 3, 28. IV. 1922., 2.

slovačka, stajališta predstavnika češke manjine, koji su pojam "čehoslovački" primjenjivali govoreći o svom odnosu sa Slovacima, istodobno sebe nazivajući Česima.

Nazive čeških i slovačkih novina i naslove članaka donosili smo u izvorniku bez prevođenja, za razliku od citata, koji su prevedeni. Imena autora članka u češkim i slovačkim periodičnim publikacijama navodili smo onako kako su bili potpisani u izvorniku. Na kraju valja istaknuti kako smo za nazive mjesta koristili njihove službene nazive, a prilikom njihova prvog spominjanja u zagradama smo navodili češki ili slovački oblik (Gložan – Hložany). Od tog smo obrasca odstupili jedino prilikom navođenja mjesta izlaska novina *Národná jednota* u bilješkama, koje smo donijeli kako se spominje u izvorniku (Petrovec).

"Na prekretnici"⁴

Pripadnici češke i slovačke manjine na hrvatskom i vojvođanskom prostoru djelovali su još od kraja XVIII. stoljeća, kada počinje njihovo intenzivnije naseljavanje, koje je bilo posebno izraženo krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, nešto slabije za Prvoga svjetskog rata, no ponovno se pojačalo u međuratnom razdoblju.⁵ Dok su Slovaci na području Bačke, Banata i Srijema bili politički organizirani još od kraja XIX. stoljeća, osnovicu političkog angažiranja češke manjine možemo uočiti prije Prvoga svjetskog rata, kad se putem manjinskih novina *Český list* iskazivala potpora Hrvatima u borbi protiv mađarizacije i germanizacije, ali i najavljivala njihova borba za politička prava.⁶

Osnutkom Kraljevine SHS pripadnici obiju manjina našli su se u novoj domovini u čijem su se političkom životu trudili što ravnopravnije sudjelovati. Dok su Slovaci obnovili rad Slovačke narodne stranke (Slovenská národná strana, SNS), Česi su pokrenuli novine *Československé listy* (1919.–1921.) radi povezivanja Kraljevine SHS i Čehoslovačke Republike, smatrajući da je Prvi svjetski rat oslobodio čehoslovački i bratski mu jugoslavenski narod te im dao uvjete slobodnoga političkog i gospodarskog života. No kako novoosnovane

⁴ Vojta REŽNÝ, "V mezníku", *Československé listy* (Zagreb), br. 40, 26. XI. 1920., 1.-2.

⁵ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), fond 367, Republički zavod za statistiku Socijalističke Republike Hrvatske (dalje: RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1921., kut. 47; HDA, fond 367, RZZS SRH (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1931., kut. 53. Prema popisu stanovništva iz 1921. u Kraljevini SHS bilo je 46 777 Čeha i 68 732 Slovaka, a prema popisu iz 1931. po narodnosti je bilo ukupno 110 662 "Čehoslovaka".

⁶ Slovački političar Milan Hodža kao zastupnik Slovačke narodne stranke upravo je u Kulpinu 1905. i 1906. bio izabran za poslanika u Ugarskom saboru. Andrej MRÁZ, "Dr. Milan Hodža navštívi svojich prvých voličov", *Národná jednota* (Petrovec), br. 8, 22. II. 1936., 2.; Starý Hodžov volič, "Paberky z kulpínskej voľby", *Národná jednota*, br. 8, 22. II. 1936., 2.-3.; "Kratký životopis min. predsedu Milana Hodžu", *Národná jednota*, br. 8, 22. II. 1926., 3.; "Rozpomienka z kulpínskej voľby z r. 1905", *Národná jednota*, br. 8, 22. II. 1936., 6.; "Kulpínska voľba 30. apr. 1906", *Národná jednota*, br. 5, 29. I. 1938., 3.; K. LILGE, "Z našej minulosti", *Náš život*, 7/1939., br. 1, 45.-50.; Andrej VRBACKI, "Slovaci i jugoslovenska ideja", *Jugosloven*, 1/1931.-1932., br. 4.

"bratske zemlje" nisu bile i susjedne zemlje, poveznicu su trebale činiti novine, čije je uredništvo bilo mišljenja da su Česi pod "austro-ugarskim bičem bili rušilački žitelji, a sad će biti stvaralački, u čemu češko selo do sada nije zakazalo".⁷ Iako se isticalo da "list neće ponijeti boje nijedne političke stranke" te da se Česi neće dati zavesti angažiranjem ni u jednoj političkoj stranci osim u onoj koju "vodi podjednaka ljubav prema novoj zajedničkoj domovini i isti cilj – dobro naroda",⁸ *Československé listy* od prvoga su broja podupirale vladinu politiku centralizma i unitarizma. Naime urednik Vojta Režný usko je surađivao s Demokratskom strankom (DS) te je u skladu s njezinim programom želio organizirati i Čehe u Hrvatskoj.⁹ Ubrzo je putem novina počeo provoditi agresivan politički pristup, posebice usmjeren prema ruralnom stanovništvu, napominjući kako je češki narod na selu, tradicionalno sklon domaćim (hrvatskim, nap. V. D.) političkim strankama, posebno podložan zavođenju od strane agitatora i separatista koji provode politiku protiv jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca.¹⁰ Istodobno je pripadnike inteligencije pozivao na suradnju, smatrajući da će oni uspjeti ruralnom stanovništvu "konačno izbiti iz glave i krvi utjecaj staroga huškačkog austro-ugarskog odgoja".¹¹ Neovisno o stajalištima Režnýja, novine su se nastavile deklarirati kao apolitični list koji ne želi debatirati ni s jednom strankom u Kraljevini SHS ili Čehoslovačkoj, što se počelo mijenjati približavanjem izbora za Ustavotvornu skupštinu.

Za razliku od Čeha, koji su se tek počinjali politički organizirati, Slovačka narodna stranka obnovila je svoj rad nakon raspada Austro-Ugarske, 10. studenoga 1918., te su na Velikoj narodnoj skupštini Srba, Bunjevaca, Slovaka i Rusina, održanoj 25. studenoga 1918. u Novom Sadu, na kojoj je donesena jednoglasna odluka o prisjedinjenju Vojvodine Kraljevini Srbiji, bila i 62 slovačka izaslanika.¹² U "Velikom narodnom savetu", koji je izabrala Skupština, među ostalima su bili i slovački poslanici L'udevít Mičátek, Ivan Grúnik, Samo Starke, Zdenko Krnik i Ján Bulík,¹³ koji su prerasli u slovačko političko i kulturno

⁷ REDAKCE, "Našemu venkovu!", *Československé listy*, br. 1, 10. VII. 1919., 2.

⁸ *Československé listy*, br. 1, 10. VII. 1919., 1.

⁹ J. MATUŠEK, *n. dj.*, 70. Novine su počele izlaziti 10. srpnja 1919. u Zagrebu. Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik bio je Ferdinand Müller. Od prosinca 1919. urednik je bio Vojta Režný, a od studenoga 1920. Aleksa Majer.

¹⁰ REDAKCE, "Našemu venkovu!", *Československé listy*, br. 1, 10. VII. 1919., 2.

¹¹ "Povinnost", *Československé listy*, br. 2, 17. VII. 1919., 1.

¹² Slovački poslanici donijeli su proglašenje kojim "na osnovu prirodnog prava samoodređenja naroda, zahtevaju da budu uključeni u državu Srba, Hrvata i Slovenaca, budući uvereni da će u bratskoj državi ravnopravnost naroda biti priznata, čuvana i ostvarena. Ova odluka se zasniva na opštoj želji našeg naroda koji ovde stanuje i treba da se saopšti Narodnoj skupštini ko stav ovdašnjih Slovaka". Ján SIRÁCKY, "Mesto i značaj jugoslovenskih Slovaka u istoriji čehoslovačko-jugoslovenskih odnosa", *Zbornik za društvene nauke Matice srpske*, 48/1967., 49.; Prema drugom izvoru, Slovaci su imali 67 poslanika u Narodnoj skupštini. B. GLIGORIJEVIĆ, "Politička istupanja", 138.

¹³ Prema Janjetoviću, bila su izabrana 4 slovačka poslanika; Z. JANJETOVIĆ, *Deca careva*, 127.

vodstvo međuratnog razdoblja.¹⁴ U Privremenome narodnom predstavništvu, sazvanom Ukazom regenta Aleksandra 24. veljače 1919. radi pripremanja izbora za Ustavotvornu skupštinu, Vojvodini su pripala 24 mandata. No prilikom izbora članova Privremenoga narodnog predstavništva izbili su sukobi između demokrata i radikala oko toga tko je mjerodavan obavljati nadzor predstavnika: Velika narodna skupština ili Veliki narodni savet. Radikali, koji su bili u većini, zahtijevali su da se izbor prepusti Skupštini, tražeći 13 mandata za sebe, 4 za socijaldemokrate, 4 za Bunjevce, 2 za demokrate i 1 za Slovake.¹⁵ Kako slovački poslanici nisu pristajali na to, smatrajući da im pripadaju 3 mandata, 26. veljače 1919. odustali su od mandata "ukoliko to može doprineti da se postigne sporazum između srpskih stranaka".¹⁶ Nisu željeli sudjelovati ni u izboru poslanika za Privremeno narodno predstavništvo, koje je za Vojvodinu bilo održano 27. veljače 1919., uz obrazloženje da izbornu skupštinu nije sazvaio Veliki narodni savet i da slovačke općine nisu bile obaviještene o izborima, čime se vodstvo SNS-a na čelu s Ludevitom Mičátekom približilo DS-u. No istodobno je evangelički svećenik Igor Štefánik, član SNS-a, prihvatio suradnju s radikalima i bio izabran za zastupnika. Nakon osude vodstva SNS-a, u kolovozu 1919. istupio je iz stranke, koja mu je u predstavi Privremenom narodnom predstavništvu iskazala nepovjerenje tražeći da se Slovacima dodjele 2 poslanička mjesta, a Štefánik je poveo akciju protiv prvaka SNS-a optužujući ih za "animozitet prema Srbima". Iako je bio blizak radikalima, nastojao je u Privremenome narodnom predstavništvu zastupati slovačke interese.¹⁷

Neovisno o sukobu unutar SNS-a, uredništvo *Československé listy*, koje se počelo nametati kao političko vodstvo češke manjine, odlučilo je Štefánika prihvatiti za češkoga predstavnika ako Česi neće biti u prilici drukčije odlučiti na izborima za Ustavotvornu skupštinu.¹⁸ Budući da pripadnici češke manjine, za razliku od Slovaka, nisu imali riješeno pitanje državljanstva u Kraljevini SHS, a izborni zakon još nije bio donesen, iza izjave o prihvaćanju Štefánika

¹⁴ Veliki narodni savet postavio je Slovaka Gustava Ratha za predstojnika pravosuđa, dok je Ján Čajak trebao postati referentom slovačkog školstva u Ministarstvu kulture, što se nije ostvarilo. "Rozpomienka juhoslovanských Slovákov na 25. novembre 1918", *Národná jednota*, br. 47, 22. XI. 1928., 1.; "Dvasätročnie oslobodenia Vojvodiny", *Národná jednota*, br. 46, 12. XI. 1938., 1.; "Udalosti z novembra 1918. v osvetlení dokumentov", *Národná jednota*, br. 46, 12. XI. 1938., 1.; "Okázalá oslava dvadsieteho výročia oslobodenia Vojvodiny v Novom Sade", *Národná jednota*, br. 48, 26. XI. 1938., 1.

¹⁵ Neda ENGELSFELD, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb, 1989., 101.

¹⁶ B. GLIGORIJEVIĆ, "Politička istupanja", 138.-139.

¹⁷ Tako je 19. prosinca 1919. podnio niz zahtjeva u vezi sa Slovacima, poput osnivanja slovačkog odjela pri Ministarstvu unutarnjih poslova, osnivanja političkog okruga od područja naseljenoga Slovacima sa sjedištem u Bačkome Petrovcu, uporabe slovačkog jezika u školama i općinskoj upravi. *Isto*, 139.-140.

¹⁸ Iako je u Privremenom narodnom predstavništvu bio i Večeslav Vilder (Václav Wilder), član DS-a češkoga podrijetla, dio pripadnika češke manjine nije ga doživljavao kao svoga, nego su ga smatrali odnarođenim, a njegovi su politički protivnici zlorabili njegovo češko podrijetlo. No svako daljnje ulaženje u odnose spram Vildera preraslo bi okvire ovoga rada. *Československé listy*, br. 13, 11. X. 1919., 1.; br. 14, 18. X. 1919., 1.

za poslanika ogledao se strah od (ne)mogućnosti sudjelovanja na izborima za Ustavotvornu skupštinu.¹⁹ Stoga se sve do donošenja izbornoga zakona u ožujku 1920. napisima – kako u češkom manjinskom tako i u hrvatskom tisku, ali i predavanjima koja je Vojta Režný držao po mjestima naseljenima češkom manjinom – pokušavalo upozoriti i zainteresirati javnost za taj problem.²⁰ Pitanje stjecanja državljanstva, koje se nametnulo kao jedan od najvećih problema češke manjine uoči izbora za Ustavotvornu skupštinu, nije ih prestalo pratiti cijelo međuratno razdoblje.²¹ Naime kako je *Zakon o državljanstvu* bio donesen tek 1928.,²² pripadnici manjine, koji su težili ravnopravnosti s ostalim stanovništvom, nisu imali pravo glasa ni na općinskim izborima, čime nisu mogli izabrati svoje predstavnike ni u čisto češkim općinama.²³ Budući da je to ojačalo svijest predstavnika češke manjine o potrebi političkoga organiziranja, na sjednici u Bjelovaru u prosincu 1919. donesen je zahtjev da Slovačka narodna stranka proširi svoje djelovanje i na češku manjinu te da se u skladu s tim preimenuje u "Čehoslovačka".²⁴ Također je istaknuto da se Česi kao pojedinci neće miješati u politiku jugoslavenskih stranaka dok se ne osnuje politička organizacija svih Čehoslovaka, koja će kao predstavnik čehoslovačkog političkog života u Kraljevini SHS smjeti pregovarati i surađivati s jugoslavenskim strankama.²⁵ Slična sjednica održana je i u Međuriću, a na njoj je prihvaćena rezolucija kojom se zahtijevalo priznavanje državljanstva "Čehoslovacima trajno nastanjenim na području Kraljevine SHS više od deset godina" te u skladu s time pravo sudjelovanja na općinskim izborima, dok se na sjednici u Banovoj Jaruzi 12. siječnja 1920. tražilo da se s podjelom graničarskih posjeda sačeka dok se ne riješi "pitanje državne pripadnosti tih Čehoslovaka".²⁶

Kao priprema za predstojeće izbore 2. veljače 1920. održana je slovačka Narodna skupština u Bačkom Petrovcu. Na skupštini je izražena vjernost i

¹⁹ Česi koji su se doselili u Hrvatsku prije 1867. uspostavom Austro-Ugarske automatski su postali ugarski državljani te dobili zavičajno pravo. Jaroslav VACULÍK, "Emigracija Čeha u Hrvatsku i njihova poslijeratna reemigracija", *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2/2008., br. 2, 117.-124.

²⁰ V. REŽNÝ, "Čehoslovačko pitanje u Hrvatskoj i Slavoniji", *Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca* (Zagreb), br. 12, 14. I. 1920., 3.

²¹ Kako je pitanje državljanstva problem koji zahtijeva zasebno objašnjenje, ovom smo prilikom tek naglasili njegovo postojanje.

²² Raspadom Austro-Ugarske Monarhije i ujedinjenjem 1. XII. 1918. nije bio donesen zakon o državljanstvu. Stojan Protić predložio je 13. svibnja 1919. u Privremenom narodnom predstavništvu *Zakon o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, pa iako je uzet u postupak i izglasan prilikom načelne debate, prigodom razmatranja pojedinosti u lipnju 1919. rasprava o njemu je odgođena. N. ENGELSFELD, *n. dj.*, 250.; Otomar PIRKMAJER, *Zakon o državljanstvu*, Beograd, 1929., 35.; *Pravilnik k Zakonu o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 21. septembra 1928.*, Sarajevo, 1929.

²³ V. REŽNÝ, "Naše státní občanství", *Československé listy*, br. 19, 18. VI. 1920., 1.

²⁴ Režný je održao predavanje o potrebi jedinstvenog organiziranja Čehoslovaka u Kraljevini SHS te njihovim dužnostima i pravima u njoj.

²⁵ *Československé listy*, br. 23-24, 20. XII. 1919., 6.

²⁶ "Projev naši međuričské menšiny", *Československé listy*, br. 3, 17. I. 1920., 1.; "Z Međuriče", *Československé listy*, br. 3, 17. I. 1920., 2.

odanost novoj državnoj tvorevini, pružena potpora "svim snagama koje će dovesti do procvata države" i izražena nada da će, iako "otrgnuti od cjeline", na osnovama ravnopravnosti i jednakosti slavenskih naroda nastaviti održavati najuže prijateljske i bratske dodire s Republikom Čehoslovačkom, jer "slabost jednoga bratskog naroda slabi i drugi, dok snaga jednoga daje snagu i težinu drugome". Donesen je i predizborni program u 8 točaka, kojim je izražena: 1. vjernost i odanost dinastiji Karadžorđević; 2. jedinstvo i nedjeljivost Čehoslovačke i Jugoslavije i suradnja svih slavenskih naroda; 3. provođenje agrarne reforme i pružanje državne pomoći invalidima, udovicama i siročadi slovačkih vojnika; 4. konverzija krune u dinare u omjeru 1 : 1; 5. odgovarajući porezi; 6. zabrana zaposlenja političkih denuncijanata u javnim službama u slovačkim općinama i otvaranje škola za javne službenike, kako bi se omogućilo zapošljavanje pripadnika slovačke manjine; 7. otvaranje slovačkih narodnih škola; 8. širenje ideje čehoslovačkog jedinstva na političkom, kulturnom i gospodarskom polju te širenje djelatnosti SNS-a i na češku manjinu.²⁷ Narodna skupština bila je održana i 17. veljače u Selenči pod geslom "svi za jednoga, jedan za sve". Na skupštini su se okupili mještani "obje vjere", ističući problem odnarođivanja i potrebu suradnje s Česima, a svoje su zahtjeve iznijeli u 32 točke. Osim iskazivanja vjernosti jugoslavenskoj državi, većina je zahtjeva bila vezana uz vjerska i prosvjetna pitanja, poput školstva na narodnom jeziku, poučavanja vjeronauka u školama, osnivanja gospodarske i građanske miješane škole te ravnopravnosti svih vjera i crkava pred zakonom. Među ostalim je zatražena pravedna provedba agrarne reforme i podjela velikih imanja, borba protiv zelenaštva, ali i besplatan zdravstveni sustav. Također su zahtijevali izdavanje zakona na slovačkom jeziku, zastupljenost Slovaka u javnim službama u krajevima naseljenim slovačkom manjinom, a posebno je bio istaknut zahtjev za spajanje svih slovačkih naselja u Bačkoj u jedan kotar sa sjedištem u Bačkome Petrovcu (Petrovec), gdje bi se osnovao okružni sud za Slovake.²⁸

Prijedlog izbornog zakona stavljen je na dnevni red Privremenoga narodnog predstavništva 3. ožujka 1920. godine. Predstavnici češke manjine s oduševljenjem su ga pozdravili, smatrajući to, među ostalim, rezultatom rezolucija iz Međurića, Kukunjevaca i Uljanika,²⁹ a istodobno je uredništvo slovačkih novina *Národná jednota* (1920.–1941.) pozvalo sve pripadnike slovačke manjine da se upišu u popis birača i time dokažu "političku zrelost, čime će pripomoći u izgradnji nove države".³⁰ Po pitanju izbora oglasio se i predsjednik SNS-a Ľudevít Mičátek, ističući da je predizborno vrijeme pravi trenutak da slovačka manjina uobličí svoje napore i želje te odluči s kojom će srpskom strankom izaći na izbore, ne odstupajući od uređenja države "u širokom slavenskom bratstvu". Preporučio je izlazak na izbore s DS-om i Socijalističkom

²⁷ "Slovenské ľudové shromaždenie v Petrovci", *Národná jednota*, br. 2, 27. II. 1920., 1.

²⁸ "Ľudové shromaždenie v Selenči", *Národná jednota*, br. 4, 12. III. 1920., 1.-2.

²⁹ "Návrh volebního zákona do ústavodárného sněmu", *Československé listy*, br. 8, 2. IV. 1920., 1.

³⁰ Ján LAMOŠ, "Niečo o sozname voličov na poslanske vol'by", *Národná jednota*, br. 5, 19. III. 1920., 3.

partijom, jer prva ima iznimne zasluge u osnivanju Kraljevine SHS i teži unitarističkoj državi, a druga pokazuje interes za bolji položaj širih slojeva.³¹ Ujedno se ogradio od radikala, od kojih "nas dijeli ta naci-frana neobjektivnost, kojom se ograđuju od svakoga tko nije u njihovu taboru, a često svoje stranačke interese stavljaju nad opće. [...] Kao Srbi, mogu nam biti braća, ali za Slavene su nedorasli".³² Neovisno o odluci skupštine u Bačkom Petrovcu, izlazak na izbore s Česima nije se spominjao. Na Mičátekove izjave osvrnuo se jedini slovački poslanik u Privremenome narodnom predstavništvu Igor Štefánik, ustvrdivši kako Mičátek samo stvara predizbornu paniku među Slovacima i pokušava im nametnuti za koga glasati i s kim izaći na izbore.³³ U polemiku s kojom strankom izaći na izbore uključili su se i čitatelji – ispravno zaključujući da Mičátek podržava demokrate, a Štefánik radikale – moleći ih neka prestanu podržavati pojedine srpske stranke, čime samo stvaraju razdor među slovačkom manjinom, i upućujući im poziv: "Glasajmo za Srbe neovisno o tome kojoj stranci pripadaju, neka samo budu dobri Slaveni, ljudi koji će se brinuti za dobro naroda Jugoslavije."³⁴

"Svi za jednoga, jedan za sve"³⁵

Dana 3. rujna 1920. Privremeno narodno predstavništvo donijelo je izborni zakon o biranju poslanika za Ustavotvornu skupštinu, čiju je osnovu činio izmijenjeni *Zakon o biranju narodnih poslanika Kraljevine Srbije* od 5. ožujka 1890. godine. Izborni zakon utvrdio je opće, jednako i neposredno pravo glasa svim punoljetnim osobama, bez obzira na to imaju li imovinu u Kraljevini SHS.³⁶ Aktivno biračko pravo dano je svim muškim osobama koje su u trenutku sastavljanja biračkih popisa navršile 21 godinu i državljani su Kraljevine SHS. Budući da zakon o državljanstvu nije bio donesen, člankom 9. izbornog zakona državljanstvo je priznato svim osobama koje su se do trenutka sastavljanja biračkih popisa trajno nastanile u nekoj od općina Kraljevine SHS, ako su po plemenu i jeziku Slaveni.³⁷ Time su pravo glasa na izborima za Ustavo-

³¹ Socijalistička partija Jugoslavije osnovana je u Beogradu u travnju 1919., a na kongresu 1920. u Vukovaru promijenila je ime u Komunistička partija Jugoslavije. H. MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*, Zagreb, 1998., 113.

³² Ľudevit MIČÁTEK, "My a vol'by", *Národná jednota*, br. 7, 2. IV. 1920., 2.

³³ Igor ŠTEFÁNIK, "My a volby", *Národná jednota*, br. 8, 9. IV. 1920., 2.

³⁴ MEDVECKÝ, "My a volby", *Národná jednota*, br. 10, 23. IV. 1920., 1.

³⁵ "Ľudové shromaždenie v Selenči", *Národná jednota*, br. 4, 12. III. 1920., 1.-2.

³⁶ Zakon o izboru narodnih poslanika u Ustavotvornu skupštinu kraljevine SHS, čl. 9. F. ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, 2., 242.-245.

³⁷ N. ENGELSFELD, *n. dj.*, 252.; Koloman MUTAVDJIĆ, *Zavičajno pravo. Zakon od 30. travnja 1880. ob uređenju zavičajnih odnošaja i prijašnji propisi o stečenju i gubitku zavičajnoga prava*, Zagreb, 1894.; Dalibor ČEPULO, "Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918. – pravni i politički vidovi i poredbena motrišta", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 49/1999., br. 6, 802.

tvornu skupštinu dobili i svi trajno nastanjeni Česi i Slovaci, čime su bili u mnogo povoljnijem položaju od neslavenskih manjina.³⁸

Národná jednota pozvala je sve pripadnike slovačke manjine da se "organizirano" odazovu izborima, ne zaboravljajući pritom slovačke narodne interese, koji im trebaju biti na prvome mjestu.³⁹ U skladu s time Slovačka narodna svečanost, održana 21. i 22. rujna u Bačkome Petrovcu, bila je ponajviše posvećena predstojećim izborima. Na skupštinu je bio pozvan i Igor Štefánik, koji je, opisujući predizbornu situaciju u Beogradu i objašnjavajući izborni zakon i važnost predstojećih izbora za slovačku manjinu, kojoj su 1918. bila priznata građanska i narodna prava, naglasio njezinu zastupljenost u Privremenom narodnom predstavništvu s 1 mandatom.⁴⁰ S ciljem osvajanja što više mandata na predstojećim izborima na svečanosti se raspravljalo o predizbornom pridruživanju nekoj od stranaka koja bi jamčila barem 2 slovačka mandata u Ustavotvornoj skupštini. Zaključeno je da će se kandidirati Ján Petriković, pravnik iz Kovačice, i Igor Štefánik, a izbor trećega kandidata prepustit će Česima. Radi toga je osnovan Izvršni odbor, koji je trebao stupiti u pregovore s "daruvarskim udruženjem Čehoslovaka".⁴¹ Kako su istodobno češke novine izražavale čuđenje nad činjenicom da im Slovaci nisu namijenili nijedan mandat, očito do tih pregovora nije došlo, što i više nego jasno govori o političkoj (ne)usklađenosti i suradnji tih manjina.⁴²

Objavom izbornog zakona i dobivanjem mogućnosti sudjelovanja na izborima za Ustavotvornu skupštinu, a time i rješavanja svoga političkog položaja, počela je žestoka agitacija novina *Československé listy* za konkretno ostvarenje zadobivenih prava te obračun s političkim protivnicima, u prvome redu Hrvatskom pučkom seljačkom strankom (HPSS) i njezinim vođom Stjepanom Radićem, čime je prestalo svako deklariranje lista kao nepolitičnoga. Posebice zato što s oduševljenjem dočekan izborni zakon nije znatnije promijenio politički položaj Čeha, s obzirom na to da su odredbe o državljanstvu bile done-sene samo za potrebe izbora, već je u lipnju 1920. bilo izraženo negodovanje što pitanje državljanstva još uvijek nije trajno riješeno, osobito zato što su time rezolucije čeških skupština ostale bez odgovora, te su se predstavnici češke manjine putem *Československé listy* obratili Štefániku, naglašavajući da žele

³⁸ "Návrh volebního zákona do ústavodárného sněmu", *Československé listy*, br. 8, 2. IV. 1920., 1. Biračko pravo na izborima za Ustavotvornu skupštinu bilo je uskraćeno većini nacionalnih manjina, s iznimkom Čeha, Slovaka i Rusina, uz opravdanje da bi bilo "besmisleno davati pravo da odlučuju o ustavu građani na otkaz, neprijatelji naše zemlje, koji će kasnije postati državljani druge zemlje". B. GLIGORIJEVIĆ, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji*, Beograd, 1979., 70.

³⁹ "Volebný zákon je odhlasovaný", *Národná jednota*, br. 30, 10. IX. 1920., 1.

⁴⁰ To je bio posljednji politički istup Igora Štefánika, koji se nakon izbora za Ustavotvornu skupštinu povukao iz političkog života i nastavio djelovati kao evangelički svećenik. "Igor Br. Štefánik", *Národná jednota*, br. 17, 27. IV. 1940., 1.

⁴¹ Odbor su činili Ján Petriković (Petrikovich), Jur Jamnický, Lúdevit Karlovský, Vladimír Hurban, Juraj Kopčok, Ján Čajak i Samuel Šiška, Ondrej Mráz, Tomáš Labáth, Igor Štefánik i Emíl Greisinger.

⁴² *Československé listy*, br. 34, 15. X. 1920., 2.

biti "ravnopravni, slobodni građani Jugoslavije", a ne "stranci ili kolonisti".⁴³ U molbi za uvažavanje njihovih prava pozivali su se na riječi Stojana Protića: "Radikali smatraju da ne treba gurati prava onima koji ih ne zahtijevaju."⁴⁴

Već je u travnju 1920. na skupštini u Ludini, sazvanoj na inicijativu Vojte Režnýja, bio prihvaćen program političkog djelovanja češke manjine, koji je uključivao cjelovitost i jedinstvo jugoslavenske države i učvršćenje prijateljstva s Čehoslovačkom, ujedinjenje svih jugoslavenskih zemalja, zahtjev za jugoslavensko državljanstvo, osnivanje češke političke stranke ili proširenje djelovanja SNS-a na češku manjinu, dosljedna provedba agrarne reforme, razdioba crkvenih imanja te proporcionalan porez.⁴⁵ Slična skupština čeških "zemljaka", kojom je predsjedavao Václav Petr, održana je 25. lipnja 1920. u Hercegovcu. Na skupštini je istaknuta potreba jedinstvenoga političkog angažiranja češke manjine, o čemu će odlučiti zbor čehoslovačkog naroda, čije je sazivanje bilo planirano u roku od 8 tjedana u Daruvaru. Ujedno je bio osuđen svaki pokušaj separatizma, a posebice "Radićevo opsjenarstvo". Sjednica je donijela rezoluciju, koja je poslana hrvatskoj Zemaljskoj vladi, Ministarstvu unutarnjih poslova, školstva i šumarstva, SNS-u i Privremenome narodnom predstavništvu. U rezoluciji su Česi i Slovaci na hrvatskom prostoru izrazili svoju pripadnost jugoslavenskoj državi, na čijem području već desetljećima žive i čijim se državotvornim elementom osjećaju. Također je izraženo zadovoljstvo što je člankom 9. izbornoga zakona priznato biračko pravo svim trajno naseljenim Slavenima u Kraljevini SHS, naglašeno kako će pripadnici češke manjine vjerno i s ljubavlju podupirati svaku težnju učvršćivanja njihove nove domovine Jugoslavije te najavljeno održavanje zbora čehoslovačkog naroda na kojem će se vijećati s SNS-om o proširenju njegova djelokruga na Daruvar i Bjelovar.⁴⁶ U rezoluciji je ujedno istaknuto stajalište da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, kao što su i Česi i Slovaci, te se u interesu češkog naroda zalažu za "cjelovitost i nedjeljivost Kraljevine, za valjanu decentralizaciju, no bez zemaljske autonomije jer Jugoslavija nije država narodnosti".⁴⁷ Tom je rezolucijom dio Čeha u Hrvatskoj i službeno pristao uz politiku DS-a i njegova vođe Svetozara Pribičevića. Tijekom ljeta 1920., ponovno na Režnýjevu inicijativu, održane su skupštine Čeha u Daruvaru, Velikim Zdencima i Ludini, na kojima je pozdravljeno donošenje članka 9. i naglašeno da Česi moraju na predstojeće izbore izaći jedinstveno, bilo s vlastitom strankom bilo na listi neke druge stranke koja će u svom programu sadržavati i češke zahtjeve. Istaknuto je kako će buduća čehoslovačka

⁴³ *Československé listy*, br. 29, 3. IX. 1920., 1.

⁴⁴ Stojan Protić u Privremenom narodnom predstavništvu 14. lipnja 1920. o biračkom pravu žena. V. REŽNÝ, "Naše státní občanství", *Československé listy*, br. 19, 18. VI. 1920., 1.

⁴⁵ *Československé listy*, br. 10, 17. IV. 1920., 2.

⁴⁶ Državni arhiv Bjelovar (dalje: DAB), Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2. Poziv Vojte Režnýja Leu Hochmannu na osnivačku sjednicu stranke, na kojoj se trebalo vijećati o spajanju sa Slovačkom narodnom strankom, o čemu je Ludevít Mičátek trebao održati izlaganje.

⁴⁷ "Krajanský projev v Hercegovci", *Československé listy*, br. 24, 1. VIII. 1920., 2.-3.; "Na studie", *Československé listy*, br. 23, 24. VII. 1920., 1.-2.

stranka u prvom redu biti seljačka i proklamirati cjelovitost jugoslavenskog naroda i države.⁴⁸

"Izbori pred vratima"⁴⁹

Dana 10. listopada 1920. na Zboru čehoslovačkih zemljoradnika u Daruvaru osnovana je Čehoslovačka napredna seljačka stranka (Československá pokroková rolnická strana, ČNSS). Na Zboru je sudjelovalo oko 500 pripadnika češke manjine iz Križevaca, Virovitice, Kutine, Staroga Petrova Sela, Dubrave, Kaptola kraj Požege. Otvorio ga je Oto Pacovský, predsjednik osiguravajućeg društva "Koruna" iz Zagreba, a za predsjednika Zbora izabran je Josef Zounar. O problemima i potrebama čeških zemljoradnika te programu stranke, koji je bio podijeljen prisutnima u obliku brošure, govorili su Vojta Režný, August Znik, zemljoradnik iz Velikih Zdenaca, te sveučilišni profesor i dekan zagrebačkog Medicinskog fakulteta Fran Smetanka. Za predsjednika stranke izabran je Josef Bervida, zemljoradnik iz Marijina Sela kraj Antunovaca, a za tajnika Vojta Režný.⁵⁰ Izabrano je i privremeno predsjedništvo, koje je trebalo provesti organizaciju stranke po izbornim okruzima. Njega su činili Karel Pokorný, zemljoradnik iz Hercegovca, za okrug Grubišno Polje; Václav Nováček, stolar iz Ludine, za okrug Kutina; Leo Hochmann, knjižar iz Bjelovara, za okruge Bjelovar i Križevci; Adolf Stárek, zemljoradnik iz Prekopakre, za okrug Daruvar; Josef Vitek, zemljoradnik iz Mezirača, za okrug Novska; Petr Polášek, zemljoradnik iz Starog Petrova Sela, za okrug Nova Gradiška; V. Vojáček, zemljoradnik iz Hercegovca, za okrug Garešnica; Oto Pacovský za Zagrebačku županiju. Odlučeno je da će se predstavnici požeškog, virovičkog i čazmanskog okruga utvrditi naknadno, a Čaněk Kubelka iz Daruvara zastupat će čehoslovačke radnike u ime stranke. Na Zboru je također odlučeno samostalno istaknuti kandidate u Bjelovaru i Požegi ili u koaliciji s nekom strankom.⁵¹ Već u idućem broju *Československé listy* objavile su samostalni nastup stranke, čijim članom može postati svaki Slaven koji nije član neke druge stranke, a uplati najmanje 4 krune.⁵² Kako se u međuvremenu odustalo od samostalnog izlaska u Bjelovaru,⁵³ *Československé listy* objavile su 19. studenoga

⁴⁸ "Významné dni naší menšiny", *Československé listy*, br. 28, 28. IX. 1920., 1.

⁴⁹ "Vol'by pred dvermi!", *Národní jednota*, br. 33, 1. X. 1920., 1.-2.

⁵⁰ Josef ŠTOČEK, "Krajan p. Josef Bervida", *Československé listy*, br. 39, 19. XI. 1920., 2.

⁵¹ DAB, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 34, kut. 2. Režný je pozvao Hochmanna na sjednicu predsjedništva stranke u Daruvaru na kojoj će se odlučivati o njezinu osnutku i spajanju s SNS-om, o čemu na kraju nije bilo više govora. "Tábor českosl. rolnického lidu v Daruvaru", *Československé listy*, br. 34, 15. X. 1920., 1.-2.

⁵² Nažalost, ne raspoložemo podacima o broju njezinih članova. "Organisační rád strany", *Československé listy*, br. 35, 22. X. 1920., 4.; Josef BERVIDA, "Krajane!", *Československé listy*, br. 35, 22. X. 1920., 2.-3.

⁵³ Na izborima za Ustavotvornu skupštinu na 40 000 stanovnika birao se po jedan poslanik, a višak preko 17 000 stanovnika davao je pravo na još jedan mandat. Time su županije u kojima je živjela većina češke i slovačke manjine na hrvatskom prostoru ukupno birale 25 zastupnika.

1920. listu kandidata ČNSS-a u Požeškoj županiji, čiji su nositelji bili, prema članku 13. izbornoga zakona, Josef Bervida, Vojta Režný, Josef Zounar, krojač iz Daruvara, Alois Němec, zemljoradnik iz Kaptola, Petr Polášek, zemljoradnik iz Starog Petrova Sela, Ján Košťial, zemljoradnik iz Kukunjevca, te Josef Vitek, zemljoradnik iz Međurića. Prema članku 14. izbornoga zakona kandidirani su Alfréd Šálek, liječnik iz Zagreba, čiji je zamjenik bio Josef Vondráček, liječnik iz Uljanika, te Vladimír Filkuka, profesor Kraljevske visoke tehničke škole u Zagrebu, čiji je zamjenik bio Fran Smetanka.⁵⁴

Iako se češko-slovačka politička suradnja spominjala na Slovačkoj narodnoj svečanosti, kao i na sjednicama češke manjine, osnutkom ČNSS-a o njoj više nije bilo govora, a istodobno je slovačko političko vodstvo svjesno zanemarilo Slovake u Hrvatskoj i prepustilo ih interesnim sferama češke manjinske politike, što se vidi i prema predizbornim skupovima SNS-a, koji se nisu održavali u hrvatskim mjestima naseljenim slovačkom manjinom.⁵⁵ Obje manjinske stranke odlučile su se za suradnju s vladajućima. Kako smo već naveli, rezolucijom donesenom na skupštini 25. lipnja 1920. u Hercegovcu, koja se založila za "cjelovitost i nedjeljivost Kraljevine, za valjanu decentralizaciju, no bez zemaljske autonomije jer Jugoslavija nije država narodnosti", dio češke manjine stao je uz politiku DS-a. Suradnja i eventualna koalicija očekivala se iz tog smjera, što je izostalo.⁵⁶

Istodobno s približavanjem izbora za Ustavotvornu skupštinu uredništvo slovačke *Národne jednote* pozivalo je pripadnike manjine da sudjeluju na izborima i upoznaju se sa svojim pravima.⁵⁷ Objavljeno je kratko tumačenje izbornog zakona s mogućim pitanjima i odgovorima vezanim uz izbore, npr. kada se otvaraju birališta i koliko traje zabrana točenja alkoholnih pića.⁵⁸ Predstojećim se izborima pridavala povijesna važnost za slovačku manjinu, ističući kako će Slovaci na izborima prvi put moći pokazati svoju političku zrelost te jesu li usvojili ciljeve "koji moraju služiti za napredak naše države, ali i naš narodni, kulturni i gospodarski napredak", ali i da će se na izborima "država osvjedočiti o našoj zrelosti, korisnosti i vjernosti, ocijeniti našu gospodarsku snagu i trud, pomoći će nam i biti potpora. [...] Ako ne pružimo potporu državi, ne očekujemo da će ona smatrati da ima vjerne stanovnike, nego će uvesti

Požeška županija birala je 7 zastupnika, Bjelovarsko-križevačka županija 8, a Srijemska županija 10 zastupnika.

⁵⁴ Izborni je zakon uveo dvije kategorije poslanika – s općim i kvalificiranim uvjetima (na svaka 4 poslanika s općim uvjetima moralo se u svakom izbornom okrugu birati po jednog poslanika s fakultetskim obrazovanjem). "Kandidátní listina Československé pokrokové rolnické strany", *Československé listy*, br. 39, 19. XI. 1920., 1.

⁵⁵ HDA, fond 367, RZZS SRH (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1921., kut. 47. Zanimljiva je nezainteresiranost Slovaka u Vojvodini za zemljake u Hrvatskoj, kojih i nije bilo toliko malo. Prema popisu stanovništva iz 1921., Slovaka je u Banatu, Bačkoj i Baranji bilo 45 825, a u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju 21 920.

⁵⁶ "Krajanský projev v Hercegovci", *Československé listy*, br. 24, 1. VIII. 1920., 2.-3.

⁵⁷ "Vol'by predo dvermi!", *Národná jednota*, br. 33, 1. X. 1920., 1.-2.

⁵⁸ "Krátký výklad volebného zákona v otázkach a odpovedach pre slovenský ľud", *Národná jednota*, br. 36, 22. X. 1920., 1.-2.

mjere potrebne da se osigura sigurnost u pograničnom kraju". Čitatelji su istodobno bili upozoravani da će slovački narod prestati biti "svjesnim političkim činiteljem" ako se ne osiguraju 2 do 3 slovačka mandata.⁵⁹ Slovački poslanici isticani su kao "spojnica s vladom i skupštinom, koji bi s jedne strane bdjeli nad nama, a s druge strane obavještavali vladu o našim odnosima i spriječili moguće nedostatke i nerazumijevanje. S druge pak strane, osim kulturnim i materijalnim životom, moramo živjeti političkim životom, i to kao politički čimbenici. Kulturna i materijalna strana bit će nam osigurane onda kada ćemo imati odgovarajući politički omjer". U skladu s tim poticala se suradnja i zajednički nastup na izborima s "onim strankama koje su najjače i mogu nam osigurati mandate", ističući da dvije velike stranke u državi [radikali i demokrati, nap. V. D.] "nisu nemoralne" i imaju dobar i kvalitetan program te je ključno s jednom od njih izaći na izbore da bi se mogla provoditi "politika slovačkih potreba".⁶⁰ Radi usuglašavanja stajališta vodstvo SNS-a sastalo se 8. listopada 1920. u Novome Sađu sa seniorom slovačke evangeličke crkve Adamom Verešom, a sjednica SNS-a, na kojoj su bili su zastupljeni svi "naši slovački krajevi, kao Banat, Bačka i Srijem", održana je 20. listopada. Odlučeno je izaći na izbore s DS-om, o čemu su Mičátek i Vereš 22. listopada 1920. osobno obavijestili Glavni odbor DS-a, te su izabrani kandidati.⁶¹ Za novosadski okrug izabran je Ján Petriković, za Banat L'udevít Mičátek, za Srijem Adam Vereš i konačno za somborski okrug Emíl Greisinger, trgovac i legionar. *Národná jednota* predstavila je Jána Petrikovića kao odvjetničkog vježbenika poznatoga odvjetnika Miloša Krne, koji "radi među banatskim slovačkim ljudima, štiteći i braneći njihove interese, nepristrano, bilo na crkvenom ili političkom polju". L'udevít Mičátek nije bio posebno predstavljan jer "tko ne bi poznavao tog čovjeka koji neugroženo brani slovačke interese do posljednje kapi krvi [...] Banačani! Takvog muža imate za poslaničkog kandidata! Budite ponosni na njega i stojte uz njega čovjek do čovjeka". O Adamu Verešu nisu previše pisali, smatrajući da se istaknuo još u predratnom razdoblju, a Emíl Greisinger već je bio poznat kao legionar i narodni djelatnik.⁶²

"Do posljednje kapi"⁶³

Neovisno o koaliciji DS-a i SNS-a, demokrati, čiji je program Režný dotada zastupao, nisu blagonaklono gledali na osnivanje ČNSS-a. Posebice ih je zasmetao njegov samostalan izlazak na izbore. Uvjereni kako mnogi Česi neće glasati za svoju stranku, nego za HPSS, o tome su obavijestili "službeni Prag". Iako pretpostavljamo da je bio obaviješten samo Čehoslovački zavod za inozemstvo (Československý ústav zahraniční), koji se pod vodstvom Jana

⁵⁹ "Vážna doba", *Národná jednota*, br. 34, 8. X. 1920., 1.-2.

⁶⁰ "My a voľby", *Národná jednota*, br. 35, 15. X. 1920., 1.

⁶¹ B. GLIGORIJEVIĆ, "Politička istupanja", 141.

⁶² "Zasadnutie slovenskej Národnej Strany", *Národná jednota*, br. 36, 22. X. 1920., 2.

⁶³ *Isto*.

Auerhana bavio položajem i organizacijom češke i slovačke manjine, vodstvo stranke bilo je primorano pravdati se kako "iz naše stranke dolaze samo oni koji bi htjeli glasati za demokrate", no izaći će samostalno jer "demokrati nisu ništa učinili za našu stranku", nego "nas huškaju protiv Srba svojim frankovskim metodama, dokazujući nam da smo Hrvati jer smo se rodili u Hrvatskoj te da moramo *hrvatski* glasati jer jedemo hrvatski kruh". Također je istaknuto kako Česi ne mogu glasati ni za Hrvatsku zajednicu, koja u svom programu ne zastupa ništa osim hrvatskih interesa, ali i da nema češkog zemljoradnika koji bi glasao za Komunističku partiju Jugoslavije (KPJ),⁶⁴ dok su Radikalnoj stranci poručili da "nema što ići među ljude s programom koji se zasniva na pripadnosti jednom od triju plemena jugoslavenskog naroda".⁶⁵ Time je vodstvo ČNSS-a započelo napade na sve stranke koje bi im mogle odvući birače, što se posebno odnosilo na HPSS i Stjepana Radića. Napadi na Radića uslijedili su netom nakon objave prijedloga izbornog zakona, posebice iz pera Vojte Režnýja, koji je opravdano strahovao da je HPSS glavni konkurent češkoj političkoj organizaciji na selu. Već je tada isticao potrebu političkog osvješćivanja i organiziranja Čeha koji su, u pomanjkanju inteligencije koja bi ih povezala sa "Srbohrvatima", krenuli pogrešnim putem te su se već početkom stoljeća deklarirali kao frankovci, a potom kao "republikanci frankovske ili Radićeve orijentacije", iako "frankovluk i Radićev lažljivi republikanizam" među češkom manjinom nisu imali takvo uporište kakvo su imali prije osnivanja *Československé listy*, koje protunarodnim elementima onemogućuju rast među češkim redovima.⁶⁶ Iako je Režný priznao da je Radić pokazao najviše interesa za češku manjinu na selu "i napisao nekoliko knjiga o češkom narodu kao veliki njegov prijatelj, češki čovjek", zbog nepriznavanja Prvoprosinačkog akta i ujedinjenja optužio ga je da je slavu stekao kao "najveći unutarnji neprijatelj Jugoslavije za koju su ginule tisuće Srba i Hrvata i čeških legionara" jer "jedino potkopavački frankovci i Radić nisu pružili ruku tom povijesnom činu".⁶⁷ Najviše mu je zamjerio što "čovjeka koji podriva jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca [...] koji je za rata pjevao habsburšku himnu [...] te s Italijom paktovao protiv oslobođene vlasti [...] podupire cijeli niz ljudi, koji su u sebe upili austro-ugarski odgoj", a njih pak sluša mnogo zavedenih seljaka. Isticao je da u Radiću "cijeli čehoslovački narod vidi izdajicu domovine" jer je jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca jedina mogućnost jugoslavenskog naroda kao "ono najljepše što si svaki Jugoslaven može poželjeti".⁶⁸ Također je isticao da *Československé listy* nemaju ništa protiv Radića, niti protiv ikoga tko se bavi seljačkim pitanjem, no ne mogu se usuglasiti s njegovim republikanizmom,

⁶⁴ V. REŽNÝ, "Volební hnutí", *Československé listy*, br. 36, 29. X. 1920., 2.

⁶⁵ -ž-, "V Zahřebě, 28. srpna", *Československé listy*, br. 28, 28. VIII. 1920., 1.

⁶⁶ V. REŽNÝ, "Naše menšina", *Československé listy*, br. 9, 11. IV. 1920., 1.-2.

⁶⁷ *Československé listy*, br. 21, 4. XII. 1919., 1.-2.

⁶⁸ V. REŽNÝ, "Záhřeb, 26. března", *Československé listy*, br. 7, 27. III. 1920., 1. Radića su protivnici nazivali i "veleizdajnikom, šarlatanom, Habsburgovim slavopojcom, negativnim, ambicioznim i bezobraznim demagogom". Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918.-2008.*, Zagreb, 2008., 47.

koji podsjeća na "vađenje zdravog zuba umjesto bolesnog".⁶⁹ "Možda zato što smo sami u srcu također republikanci, smatramo da Jugoslavija treba ostati kraljevina tako dugo dok ne izumre obitelj Karađorđević, s narodom rođena, koja je s narodom trpjela i narodu izborila slobodu i ujedinjenje", isticao je Režný.⁷⁰ Nije mogao prijeći preko toga što je HPSS od seljačke postao hrvatska državopravna stranka koja želi od Hrvatske i Slavonije stvoriti samostalnu državu. Posebno ogorčenje izazvalo je postavljanje Čeha Jána Janečke za kandidata HPSS-a u požeškom okrugu bez konzultiranja vodstva ČNSS-a, posebice zato što o dotičnom "nitko od manjine ne zna, a on ne zna manjinu i njihove potrebe i probleme".⁷¹

Iako je list tada još bio optimističan u pogledu dobivanja poslaničkoga mjesta, situacija među narodom bila je drugačija. Početno oduševljenje zamijenila je sumnja i pitanje: "Jesmo li dovoljno jaki?"⁷² Pitanja iz naroda došla su do vodstva stranke, koje je, prema pisanju *Československé listy*, ponudilo HPSS-u zajedničko kandidiranje u požeškom okrugu pod uvjetom da njihov kandidat bude drugi na listi te slobodno zastupa interese ČNSS-a u Ustavotvornoj skupštini.⁷³ Nakon što je HPSS to odbio, i samo vodstvo stranke počelo je sumnjati u osvajanje mandata. Očito program ČNSS-a nije naišao na potreban odaziv među pretežno seoskom češkom manjinom, kojoj je program HPSS-a ipak bio bliži te je u skladu s time odlučila dati glas Janečki. Režný je netom prije izbora za Ustavotvornu skupštinu za eventualni poraz optužio sam narod, rekavši kako će "poraz na izborima značiti da su se potvrdile naše najgore sumnje da je naš narod zbog prirodnog odnarođivanja prilično nesvjestan i još nije shvatio koji su njegovi interesi i što je danas za njega važno".⁷⁴

Dok su se predstavnici češke manjine obračunavali s političkim protivnicima, Ján Petriković krenuo je u predizbornu kampanju 21. listopada u Čebu (Čelarevo) i Bačkoj Palanki, 22. listopada u Kulpinu, Kisaču i Bačkome Petrovcu, a 23. listopada u Novom Sadu. U govorima je iznio nužnost slovačkih zastupnika u Ustavotvornoj skupštini te kako će SNS i demokrati sve do kraja izbora činiti jednu stranku radi dobivanja mandata. No nakon izbora prestaje svaka obveza SNS-a prema demokratima, a "slovački će poslanici biti odgovorni jedino svom narodu i svojim biračima". Petrikovića je u Kisaču podržao i srpski paroh Zoran Aksamović riječima: "Kao Srbin, govorim vam: ako ne izaberete svoje dobre slovačke ljude za poslanike, neće vam biti dobro." Aksamović se osvrnuo i na aktualnu političku situaciju među srpskim strankama: "Mi Srbi smo dobar narod, ali smo nesložni. Razdijelili smo se u mnoge stranke, što nam škodi",

⁶⁹ Radić je opstruirao rad Ustavotvorne skupštine predstavivši konfederalistički prijedlog državnog ustroja *Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske*. Trpimir MACAN, *Hrvatska povijest, pregled*, Zagreb, 2004., 202.

⁷⁰ V. REŽNÝ, "Radić pred soudem", *Československé listy*, br. 22, 17. VII. 1920., 1.-2.

⁷¹ *Československé listy*, br. 40, 26. XI. 1920., 3.

⁷² V. REŽNÝ, "Volební hnutí", *Československé listy*, br. 36, 29. X. 1920., 1.-2.

⁷³ "Vlastní kandidátní listina na požežsku", *Československé listy*, br. 37, 5. XI. 1920., 2.

⁷⁴ V. REŽNÝ, "V mezníku", *Československé listy*, br. 40, 26. XI. 1920., 1.-2.

poručivši slovačkoj manjini neka se drži zajedno.⁷⁵ Vereš je održao predizborni skup 21. listopada u Staroj Pazovi, a Pivničani su 13. studenoga pozdravili Emíla Greisingera, "čovjeka, koji se perom borio za prava slovačkog naroda, ali je i postao čehoslovačkim legionarom, dao na kocku svoj život i potvrdio da su njegova iskustva i riječi ispravni", uz komentar: "Ne dajte se omamiti riječima komunista i njihovih prijatelja. Nama trebaju poslanici čistih ruku i čistih misli, Slovaci, koji su i prije rata bili Slovaci i narodni djelatnici, koji su znali što je moje i tvoje." Julius Kubany ustvrdio je da Slovaci po oslobođenju od mađarske vlasti imaju slobodan narodni razvoj, a u ime DS-a govorio je ravnatelj trgovačke akademije u Somboru Novaković, pozdravivši Slovake "kao radne ljude i oduševljene za slavenske stvari". Skup je zaključio trgovac Lajos Greisinger, pozvavši sve da glasaju za slovačko-demokratsku listu, uz pozdrave kralju Petru I. i prijestolonasljedniku Aleksandru.⁷⁶ Petriković je posljednji predizborni skup održao u Bačkome Petrovcu tjedan dana prije izbora. Na njemu je pojasnio da SNS želi slovačkom narodu osigurati duhovno i materijalno dobro, pri čemu se duhovno odnosi na školstvo i vjeru, a materijalno na pravednu provedbu agrarne reforme. U govoru se osvrnuo i na KPJ: "Nije istina da bi slovački narod mogao istinski zastupati bilo tko osim Slovaka. Samo se bakunjisti odriču svoje narodnosti. Internacionalizam bi htio od nas stvoriti mumije bez duše. To neće uspjeti. Mi ne želimo biti mumije, već svjesni ljudi i Slovaci. [...] Narodnost je bila u prošlosti našim simbolom, našim znakom. Narodnost nas mora voditi i u budućnosti, posebice pri ovim izborima, kad se radi o ustavnom zakonu." Uputio je poziv svim biračima neka glasaju za slovačke kandidate jer će jedino tako slovački poslanici ući u Ustavotvornu skupštinu, što će biti važno prilikom donošenja ustava. Zemljoradnik Ján Mandač također je pozvao da se glasa za Petrikovića, a oglasio se i Juro Guča, koji je govorio o situaciji u SAD-u, ali i u Čehoslovačkoj, "koja se također bori protiv komunista".⁷⁷ Između izvještaja o predizbornim skupovima slovačkih kandidata *Národná jednota* pozivala je Slovake da glasaju za iste, uz geslo: "U jedinstvu i slozi su snaga i pobjeda."⁷⁸ Dva dana prije izbora u izvanrednom broju novina navedena su moguća pitanja i odgovori glasačima, npr. kako glasati i od kada su otvorena birališta, a da se izbjegne dvojba oko glasanja, uredništvo je na naslovnici broja dalo jasne upute: "U novosadskom okrugu bit će četiri izborne kutije po sljedećem redu: 1. za socijaliste, 2. za komuniste, 3. kutija je naša!, 4. za radikale. U treću kutiju stavite vaše kuglice, samo tamo imate Slovake!"⁷⁹

⁷⁵ "Volebný ruch", *Národná jednota*, br. 37, 29. X. 1920., 1.-2.

⁷⁶ PIVNIČAN, "Volebný pohyb v somborskom volebnom okrese", *Národná jednota*, br. 40, 19. XI. 1920., 2.; "Reč p. Greisingera, kandidáta poslanskekého v Pivnici", *Národná jednota*, br. 41, 21. XI. 1920., 1.

⁷⁷ "Agitačná cesta dr. Jána Petrikovicha", *Národná jednota*, br. 41/a, 26. XI. 1920., 1.

⁷⁸ "Bratia Slováci!", *Národná jednota*, br. 41, 21. XI. 1920., 1.

⁷⁹ "Ako budeme volit!", *Národná jednota*, br. 41/a, 26. XI. 1920., 1.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu 28. studenoga 1920. ni ČNSS niti SNS nisu ostvarili željeno zastupničko mjesto.⁸⁰ Iako su *Československé listy* objavile podatak o 778 dobivenih glasova,⁸¹ a potom o 704 glasa, stranka je u požeškom izbornom okrugu dobila 706 glasova.⁸² U Srijemu je slovački kandidat bio šesti po broju osvojenih glasova, u somborskom okrugu četvrti, u Banatu nije ni bio stavljen na zajedničku listu, a u novosadskom je okrugu osvojio drugo mjesto. U ostatku Vojvodine, posebice u Bačkoj, većina slovačkih glasača priklonila se radikalima. Posebno razočaranje bio je novosadski okrug, u kojem su bila najveća slovačka naselja te uz zajedničku listu s demokratima nije bilo sumnje u izbornu pobjedu. No SNS-u se dogodilo isto što i ČNSS-u – glasači ga nisu prepoznali. Iako je u Ustavotvornu skupštinu izabran Čeh Ján Janečka, doduše na listi HPSS-a, postavlja se pitanje koliko je imao interesa i mogućnosti zastupati manjinske interese, posebice zato što je njegova matična stranka opstruirala rad Skupštine sve do 1925. godine.

“U laži su kratke noge”⁸³

Porazom na izborima nisu prestali napadi predstavnika češke manjine okupljenih oko *Československé listy* na vodstvo Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS).⁸⁴ Štoviše, uredništvo *Československé listy* u gotovo svakom broju spominjalo je Radića u negativnom kontekstu, ne prestajući ga optuživati za poraz na izborima i neprekidno ističući Janečku kao jedinog Čeha u Ustavotvornoj skupštini, koji se ne može “zvati Čehom jer se nije zalagao za čehoslovački program nego za Radićev” te je kandidiran “samo da se Čehoslovacima baci pijesak u oči da glasaju za Radića”.⁸⁵ Posebno je ogorčenje izazivalo to što je Ján Janečka “predstavljao Čehoslovake bez njihova znanja i bez njihove privole”. Poručili su mu neka, ako zaista želi biti predstavnik Čeha, istupi iz HRSS-a i pristupi ČNSS-u. Ubrzo je list sa zadovoljstvom javio da je Janečka pretučen u Šibovcu kraj Daruvara.⁸⁶ Ustavotvorna je skupština zapo-

⁸⁰ Demokrati su osvojili 94 mandata, radikali 89, komunisti 58, HPSS 50, SLS 14, JMO 24, Džemijet 8, socijaldemokrati 10, narodni socijalisti 2, zemljoradnici 30, Hrvatska pučka stranka 13, Hrvatska težačka stranka 7, Hrvatska zajednica 4, Hrvatska stranka prava 2, Samostalna kmetijska stranka 9, Jugoslavenska republikanska stranka 3, liberali 1, izvanstranačka lista s nositeljem Antom Trumbićem 1 mandat. F. ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 212.

⁸¹ Podatak o 778 glasova preuzeo je i J. MATUŠEK, *n. dj.*, 76.; “Seljska stranka a Konstituenta”, *Československé listy*, br. 41, 4. XII. 1920., 1.

⁸² “Výsledky voleb na Požežskou podle obci”, *Československé listy*, br. 42, 11. XI. 1920., 2.; *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (Beograd), br. 273, 8. XII. 1920., 5.

⁸³ ž-, “Krajan-Radićovec o našem listu”, *Československé listy*, br. 2, 14. I. 1921., 1.-2.

⁸⁴ Dana 8. prosinca 1920. Hrvatska pučka seljačka stranka promijenila je ime u Hrvatska republikanska seljačka stranka. Darko DUKOVSKI, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe*, 2., Zagreb, 2005., 113.

⁸⁵ *Československé listy*, br. 42, 11. XII. 1920., 1.; Đorđe STANKOVIĆ, “Srbi u Slavoniji na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine”, *Tokovi istorije*, 10/2002., br. 1-2, 61.

⁸⁶ *Československé listy*, br. 3, 21. I. 1921., 1.; br. 12, 24. III. 1921., 1. Vijest o Janečkinj smrti 17. prosinca 1921. češke su novine popratile riječima: “Mada nas je razmrvio, pokoj pepelu njegovu.” “Smrtnou zkušenosť”, *Hlas*, br. 2, 21. IV. 1922., 2.

čela s radom 12. prosinca 1920., no u nju nisu ušli poslanici HRSS-a, kojima su se u apstinenciji pridružila još dva poslanika Hrvatske stranke prava. U članku zanimljivoga naslova "Što rade Radićevci?" uredništvo je komentiralo kako je HRSS "proglasio seljačku republiku koju niti jedan razuman čovjek ne može smatrati važnom",⁸⁷ čime zaslužuje biti oporba u Ustavotvornoj skupštini jer se više brinu o hrvatskome državnom pravu nego o interesima seljaka.⁸⁸ Istodobno je pozdravilo program Zemljoradničke stranke, proglašivši ga istovjetnim programu ČNSS-a.⁸⁹ Usporedili su ga i s programom Radićeve stranke, zaključujući da bi svaki "radićevac", promislivši nad programom Zemljoradničke stranke, shvatio da je HRSS sve samo ne seljačka stranka, jer da je seljačka, već bi odavno bila u Skupštini i pomagala seljacima.⁹⁰ No prema ironičnim napisima u novinama *Československé listy* – poput "ljudi su oduševljeni i iščekuju raj na zemlji" ili "Radićeva republika je bila taj magnet na koji su se zemljaci pohvatali kao luđaci" – daje se naslutiti da je, neovisno o novinskim napisima, velik broj Čeha u Hrvatskoj pristajao uz Radićev program.⁹¹ Iako Radićev *Slobodni dom* nije ulazio u polemiku s uredništvom lista, u kolovozu 1920. oglasio se Josip Predavec, ističući kako se inače na to "Pribićevićevsko-batinaško društvo ne bi ni osvrtali", no kako se Režný smatra "tobožnjim predstavnikom Čeha i Slovaka", drži potrebnim upozoriti Čehe da se osvijeste žele li u Hrvatskoj živjeti bratski i slavenski "ili će i oni proti nama onako balkanski batinaški?"⁹² Ubrzo je uslijedio Režnýjev odgovor, u kojem je izrazio žaljenje što *Československé listy* nemaju više prostora da citiraju laži Josipa Predavca.⁹³ Sudeći po napisima Režnýja s početka 1921. – "nismo mi Radićev *Dom* koji čitateljima nikad ne govori da ni seljaci nisu sporazumni s njim, ali i šuti kao zaliven kada druge novine pišu protiv njega" – *Slobodni dom* nije se upuštao u daljnje polemiziranje.⁹⁴

Prema pismima upućenim uredništvu izgledno je da su napadi na Radića rezultirali gubitkom pretplatnika. Tako je primjerice čitatelj iz Dubrave Stanislav Hrubý s nekolicinom sunarodnjaka otkazao pretplatu jer list vrijeđa narodne osjećaje, a posebice najvećeg prijatelja Slavena i češkog naroda Stjepana Radića, podupire apsolutizam i monarhiju te pod krinkom ujedinjenja i demokracije podržava glavne neprijatelje Slavena – Srbe. Pismo završava riječima: "Vidim brzi pad te bezbožne horde i doći će vrijeme kad će ljudi suditi njima i njihovim pomagačima, među koje i Vi spadate. Zašto tako bezočno lažete u

⁸⁷ *Československé listy*, br. 44, 23. XII. 1920., 2.; br. 2, 14. I. 1921., 1.

⁸⁸ "Co si počnou radićovci?", *Československé listy*, br. 43, 17. XII. 1920., 2.

⁸⁹ Stranka je program temeljila na unitarističkoj koncepciji i centralističkoj organizaciji države, ističući seljaštvo kao poseban društveni sloj. H. MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 110.-111.

⁹⁰ *Československé listy*, br. 2, 14. I. 1921., 1.

⁹¹ *Československé listy*, br. 2, 14. I. 1921.; br. 44, 23. XII. 1920., 2.

⁹² Josip PREDAVEC, "Tobožnji predstavnik hrvatskih Č[e]ha i Slovaka g. Vojta Režný", *Slobodni dom* (Zagreb), br. 14, 12. VIII. 1920., 3.

⁹³ V. R., "Radačův Dům", *Československé listy*, br. 28, 28. VIII. 1920., 3.

⁹⁴ ž-, "Krajan-Radićovec o našem listu", *Československé listy*, br. 2, 14. I. 1921., 1.-2.

svojim novinama? U laži su kratke noge."⁹⁵ Iako je pismo svjedočilo o padu popularnosti lista i ČNSS-a među Česima, njegovo je objavljivanje bilo samo novi povod za napade na Radića. Prema Režnýju, upravo je takvo razmišljanje čitatelja bilo dokaz Radićeve lažne slavenske ideologije, koja je sve samo ne prijatelj češkom narodu. Iskazao je razočaranje što mnogo Čeha misli da uredništvo podupire Srbe, no ono samo smatra da su Srbi i Hrvati jedan narod te da je Česima bolje u Jugoslaviji nego u "Hrvatskoj republici".⁹⁶ Gubitak pretplatnika, koji je Režný okarakterizirao kao "pad cijelog našeg manjinskog pokreta te minusom za cijeli narod", doveo je do skorog gašenja *Československé listy*, čime se postupno iz javnog života izgubio i ČNSS.⁹⁷

Prema svemu navedenom, dok su napadi češkog političkoga vodstva bili usmjereni isključivo na Stjepana Radića, čiji je program, sudeći po izboru Jančke, neosporno naišao na velik odaziv među češkom manjinom, vodstvo slovačke manjine neprijatelje je vidjelo prvenstveno u komunistima i u nešto manjoj mjeri u HRSS-u. U skladu s tim vodstvo SNS-a obrušilo se na agitatore koji su zaveli narod isto kao što se Režný obrušio na Radića. "Naš radni narod, sustavno je bio izložen marljivoj agitaciji, protiv koje se bilo nemoguće braniti jer je bila s vrha dozvoljena, podlegao je pod zavodljivim riječima agitatora, koji su ovdje dolazili iz Novoga Sada i Beograda i raspaljivali i fantazirali radni narod." Krivnja se pripisivala i domaćim izdajicama, "koji su dan i noć agitirali i terorizirali". U "domaće izdajice" nisu ubrajali pripadnike slovačke manjine u Vojvodini, nego "ona dva tri, koja su došla iz Amerike, koji su za vrijeme rata sjedili na toplom, imali što za jesti i oblačiti, zaradili lijepu svotu novaca i došavši kući [...] počeli među nama vršiti potkapajuće i destruktivne radnje". Smatralo se da je ondje gdje agitatori nisu provodili svoju politiku, kao u npr. Pivnicama, Selenči i Silbašu, manjina glasala za slovačko-demokratsku listu. Vodstvo stranke također je bilo neugodno iznenađeno premoćnom pobjedom komunista u "našim susjednim općinama", jer iako su komunisti u Vojvodini osvojili samo 5 od ukupno 58 mandata, smatralo se da su oštetili slovačko-demokratsku listu za glasove. Kao jedini pozitivan primjer istican je Bački Petrovac, gdje je komunistička agitacija ostala bez odjeka, iako je upravo ondje vladao velik jaz između industrijskih radnika i zemljoradnika.⁹⁸ Nije samo slovačko političko vodstvo reagiralo na broj glasova koji su pripadnici manjine dali komunistima, nego je i novosadska *Zastava*, organ Radikalne stranke, optužila Slovake da služe protivnicima države: "Namera braće Slovaka i Bunjevaca je providna. Tačno razume se ne znamo da li su zavedeni ili su plaćeni sluge i igračka u rukama naših neprijatelja. Jedno pozitivno znamo i tvrdimo da iz uverenja nisu komuniste, niti su iz načela glasali na komuni-

⁹⁵ *Isto.*

⁹⁶ *Isto.*

⁹⁷ J. MATUŠEK, *n. dj.*, 76.

⁹⁸ U novosadskom okrugu komunisti su osvojili većinu glasova u Kulpinu (287), Gložanu (288) i Kisaču (478), a u Bačkom Petrovcu osvojili su drugo mjesto sa 667 glasova (demokrati su osvojili 743). "Prepadli sme", *Národná jednota*, br. 42, 3. XII. 1920., 1.

stičku listu s čistom savešću jer ne znaju i ne pojme šta je komunizam? Pod firmom *komunizma* u nas se kriju ne fantaste jer takvih je u nas vrlo malo, nego baš neprijatelji i to podmukli krvni neprijatelji Srpskog Naroda. [...] Mi braću Slovake i Bunjevce opominjemo za vremena, da se okanu podriivanja i razoravanja naše srpske otadžbine, na račun naših neprijatelja Mađara, Švaba i svih ostalih otmičara.”⁹⁹ Radikali se nisu zadovoljili samo tim optužbama, nego su ih napali i zbog zajedničkog nastupa s demokratima: “Radikalna stranka je najjača u svima drugim srpskim opštinama [...] Pa gde su onda jaki demokrati?” *Zastava* je tvrdila kako demokrati nisu dobili većinu ni u jednoj srpskoj općini, nego su ih spasili Slovaci, koji su se podijelili u dva tabora, od kojih je jedan glasao za demokrate, a drugi za komuniste. Prema tome su zaključili da bez slovačke potpore ni demokrati niti komunisti ne bi dobili poslanike u novosadskom okrugu. “Upada u oči naročito da su naša slovenska braća Slovaci, u velikom broju glasali za komuniste. Ako su se opredelili za demokrate, lepo, to razumemo, ali zašto hoće oni da pomognu komunistima da ruše našu državu? [...] Samo, braćo Slovaci, to vam se može jednom ljuto svetiti!”¹⁰⁰ Stoga ne čudi da je Ján Čajak osjetio potrebu javno se ispričati jugoslavenskoj javnosti zbog onih pripadnika manjine koji su uistinu glasali za komuniste i optužio ih da su jednako krivi za poraz na izborima kao i oni koji nisu izašli na izbore. Istodobno je upozorio radikale da je slovačka manjina mogla eventualno izglasati jednoga komunističkog poslanika, a ne njih 58, te da se pod komunističkim agitatorima koje *Zastava* spominje kriju Srbi iz Novoga Sada i Beograda.¹⁰¹ Ján Petriković zahvalio je u proglasu onim Slovacima u novosadskom okrugu koji su svjesno izvršili narodnu dužnost, istodobno se osvrćući na “one pripadnike našega roda, koji su se u odlučujućem trenutku okrenuli protiv svog vlastitoga slovakizma, protiv svojih vlastitih narodnih interesa”.¹⁰² Slično je reagirao i Emíl Greisinger u obraćanju glasačima somborskog okruga, zahvalivši svim osviještenim Slovacima na potpori.¹⁰³ Prema mišljenju *Národne jednote*, komunisti nisu bili jedini koji su bili prijetnja sigurnosti i opstojnosti države, nego se tu našao i Stjepan Radić i HRSS, odnosno “Radićevo republikanstvo”.¹⁰⁴ Stajalište vodstva SNS-a glasilo je: “Razum nam staje nad ponašanjem Radića i njegove stranke”, navodeći kako Radić ne želi “ni više ni manje nego nekakvu seljačku republiku, i to cijeli niz republika”. Radića su optužili da time želi razmrviti državu, uvesti pomutnju među narodom i

⁹⁹ Branko ROLER, “Braća Slovaci i Bunjevci u službi protivnika i razorača naše Otadžbine”, *Zastava* (Novi Sad), br. 271, 3. XII. 1920., 1.

¹⁰⁰ “Izbor u novosadskom okrugu. Malo statistike”, *Zastava*, br. 272, 4. XII. 1920., 1.

¹⁰¹ Ján ČAJAK, “Novosadská Zástava o Slovákoch”, *Národná jednota*, br. 43, 10. XII. 1920., 1.

¹⁰² Ján PETRIKOVICH, “Slovákom a Slovenkám novosadného volebného okresu”, *Národná jednota*, br. 44, 17. XII. 1920., 1. Ján Petriković u prosincu 1922. javno se oprostio sa slovačkom manjinom u Kraljevini SHS izjavljujući da je “sudbina navela da ih napusti”. Dr. Ján PETRIKOVICH, “Mojim priateľom, známym a veškerej slovenskej spoločnosti – na rozlúčku”, *Národná jednota*, br. 48, 1. XII. 1922., 1.

¹⁰³ Emíl GREISINGER, “Slovákom voličom zomborského okresu a celému Slováckému národu v kral’. SHS”, *Národná jednota*, br. 1, 7. 1. 1921., 1.-2.

¹⁰⁴ F. ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, 2., 255.

izručiti ga stoljetnim neprijateljima. "Ne možemo si ni zamisliti kako bi se dalo stvoriti republiku, s takvim stanovništvom, od kojih prema nedavnim statistikama, više od polovice nije znalo čitati ni pisati. Smatramo takav državni oblik nepotrebnim [...] jer imamo slobode i prava ništa manje nego u republici", čime su dijelili stavove s vodstvom češke manjine, koje je bilo uvjerenja da je u Kraljevini SHS bolje nego u "Hrvatskoj republici".¹⁰⁵ Također su smatrali da je dužnost HRSS-a, kao jedne od najsnažnijih stranaka, sudjelovati u radu države, dok oporba samo komplicira razvoj države i nesvjesno upravo podržava elemente razdora koji štete ne samo zemljoradnicima nego i drugim skupinama naroda.¹⁰⁶ U konačnici bismo mogli reći da u stvarnosti slovačkoj manjini toliki problem nisu bili ni Radić niti komunisti koliko loš odnos s domaćim srpskim stanovništvom, posebice u miješanim općinama. Nakon političkog istupanja SNS-a odnosi su se toliko pogoršali da je uredništvo *Národne jednote* bilo primorano izdati upozorenje u kojemu moli obje strane za smirivanje odnosa i hladnokrvnost, ističući kako ni vlada ne poziva na šovinizam. "Molimo našu i srpsku inteligenciju, koje žive zajednički u našim miješanim općinama da se trude međusobno živjeti u prijateljskoj slobodi."¹⁰⁷

Zaključak

Političko organiziranje manjine, u ovom slučaju češke i slovačke, pripada među zanimljivije, ali i nužne i nezanemarive segmente pri pokušaju dobivanja cjelovite slike manjinskog djelovanja na hrvatskom i vojvođanskom prostoru u prvim desetljećima XX. stoljeća. Kako je taj dio manjinskog organiziranja dosad promicao iscrpnijoj istraživačkoj pozornosti, ovim je radom obrađeno angažiranje i sudjelovanje češke i slovačke manjine na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine. Osim što su to bili prvi izbori u Kraljevini SHS, značajni su zato što su na njima prvi put ravnopravno sudjelovali politički predstavnici češke i slovačke manjine.

Dok je SNS djelovao od kraja XIX. stoljeća, s prekidom za Prvoga svjetskog rata, te je Milan Hodža bio izabran kao zastupnik kulpinskoga okruga za Ugarski sabor, pripadnici češke manjine u tom su se razdoblju tek počeli okupljati, osnivajući prva češka društva i solidarizirajući se s Hrvatima u borbi protiv mađarizacije i germanizacije. Također, dok su predstavnici slovačke manjine 1918. na Velikoj narodnoj skupštini Srba, Bunjevaca, Slovaka i Rusina (su)odlučivali o prisjedinjenju Vojvodine Kraljevini Srbiji te su već tada ušli u prve konfrontacije s Radikalnom strankom i međusobne političke nesuglasice, dotle je pripadnicima češke manjine poticaj za političko organiziranje bio tek članak 9. izbornog zakona o biranju poslanika za Ustavotvornu skupštinu, čime je državljanstvo bilo priznato svim osobama koje su se do trenutka sastavljanja biračkih

¹⁰⁵ Ž-, "Krajan-Radićovec o našem listu", *Československé listy*, br. 2, 14. I. 1921., 1.-2.

¹⁰⁶ "Rozháranoš", *Národná jednota*, br. 9, 4. III. 1921., 1.-2.

¹⁰⁷ "Upozornenie", *Národná jednota*, br. 9, 4. III. 1921., 3.-4.

popisa trajno nastanile u nekoj od općina Kraljevine SHS ako su po plemenu i jeziku Slaveni. Taj je članak omogućio sudjelovanje na izborima svim trajno nastanjenim pripadnicima češke manjine i potaknuo osnivanje ČNSS-a, koji je trebao poslužiti za rješavanje i ostvarivanje manjinskih prava.

Političko organiziranje češke i slovačke manjine i predizborna kampanja koja je uslijedila otkrivaju nam sasvim nepoznatu sliku o tim manjinama. Iako je bilo za očekivati da će se pripadnici češke i slovačke manjine, čija je matična domovina bila novoosnovana Čehoslovačka Republika, povezati makar za potrebe izbora, do njihove suradnje nije došlo. Premda su obje manjine iznosile naoko jednake zahtjeve, poput poštene provedbe agrarne reforme ili školstva na narodnom jeziku, nisu se prepoznale ili ih je u tome sprečavala taština njihovih političkih vođa, koji su sebe vidjeli kao jedine predstavnike obiju manjina. Činjenica je da ih je dijelio različit povijesni razvoj, prostor iz kojeg su se doselili, ali i prostor koji su naselili, kao i različito domicilno stanovništvo pod čijim su utjecajem bili. Njihova jedina formalna spojnica u Kraljevini SHS bila je Čehoslovačka Republika. S obzirom na to da su ih od nje dijelile državne granice, svaka mogućnost zajedništva i suradnje ostala je samo na riječima, a njihovi su se predstavnici borili isključivo za svoje interese, bez suradnje i međusobnog povjerenja. Nije se uspijevala realizirati čak ni suradnja radi stjecanja obostrane koristi.

Naime predstavnici SNS-a, koji je obnovio rad 1918., bili su svjesni potreba svoje manjine te vjerujemo da se program stranke po pitanju manjinskih želja nije drastično mijenjao od XIX. stoljeća. No činjenica je da su slovački zahtjevi bili mnogo konkretniji i razrađeniji od čeških. Možda ne i realniji, ali su imali jasniju viziju manjinskih problema i potreba jer su na njima radili ljudi koji su poznavali prilike na terenu. Dok su predstavnici SNS-a zahtijevali, između ostalog, i besplatni zdravstveni sustav, zakone na slovačkom jeziku i slovačke djelatnike u javnim službama, češki su se zahtjevi većinom svodili na opće parole o potrebama ravnopravne provedbe agrarne reforme, kroz koju su se provlačile izjave o državnoj cjelovitosti bez zemaljske autonomije. S druge strane *Československé listy* i njihovo uredništvo, koje se nametnulo kao češko političko vodstvo, djelovali su iz Zagreba, bez spoznaje o stvarnim potrebama i problemima češkog seljaka, koji se pak pitao zašto ne glasati za Radića, koji pokazuje interes za seljaštvo. Pretpostavljamo da češki seljak nije imao ni želje ni mogućnosti opterećivati se Radićevim "republikanstvom".

Pritom se možemo zapitati koliko su predstavnici češke manjine imali materijala i vremena za promidžbu, odnosno što su imali za ponuditi pripadnicima manjine osim agresivne političke kampanje. Dok su Slovaci imali priznata građanska i narodna prava, pitanje je što su od ponudenoga mogli ostvariti Česi, bez priznatog državljanstva. No, kako smo već naglasili, činjenica je da nisu ništa konkretno ni nudili, što su prikrivali napadima na potencijalne političke protivnike, kalkilirajući pritom treba li i s kime ući u koaliciju. Po tom su pitanju Slovaci bili mnogo dosljedniji. Vodstvo SNS-a još se 1918. opredijelilo za DS i od te odluke nije odstupalo. Po objavljivanju izbornog zakona u rujnu

1920. SNS je krenuo stvarati preduvjete ne samo za to kako steći mandat u Ustavotvornoj skupštini, nego kako povećati njihov broj. S tim su ciljem osnovali Izvršni odbor, koji je trebao pregovarati i dogovarati suradnju s Česima, no realno nisu imali s kime pregovarati jer su pripadnici češke manjine tada imali samo (političke) novine, ali ne i političku stranku. Ako je postojala i najmanja dvojba oko izlaska na izbore s DS-om, vjerujemo da ju je nemogućnost suradnje s Česima otklonila, posebice zato što je koalicija s DS-om mogla osigurati mandate, a s Česima je bila upitna i sama suradnja. Ne smijemo zaboraviti da su predstavnici češke manjine podržali Igora Štefánika u Privremenom narodnom predstavništvu i bili ga spremni priznati za svog predstavnika, iako se SNS ogradio od njega. S obzirom na to da su Slovaci još 1918. ušli u prijepore s radikalima, češko podržavanje bivšeg člana SNS-a koji je prešao radikalima nije bilo čvrsta okosnica buduće suradnje.

Dok su se predstavnici češke manjine putem novina obračunavali s političkim protivnicima i neistomišljenicima, na koje su napadi bili sve žešći s približavanjem izbora, i istodobno se pokušavali dodvoriti DS-u, čiji je program Režný podupirao, izjavama o potrebnoj cjelovitosti države bez zemaljske autonomije, dotle je SNS krenuo u predizbornu kampanju po naseljima sa slovačkom manjinom. Kako je češko političko vodstvo živjelo u Zagrebu, skupovi među manjinom nisu bili toliko brojni, no ipak je promidžba koju su provodili među istomišljenicima urodila plodom jer je osnovan ČNSS. Iako je stranka osnovana mjesec dana pred izbore i desetak dana prije sklapanja koalicije SNS-a i DS-a, njezino vodstvo nije ponudilo suradnju SNS-u. Možemo pretpostaviti su se manjinske stranke smatrale konkurentima pri stjecanju naklonosti vladajućih stranaka s obzirom na to da su obje stranke težile koaliciji s demokratima, što su Slovaci naposljetku i ostvarili. U prilog tome govori i činjenica da ni Slovaci ni Česi nisu bili zainteresirani za svoje malobrojnije pripadnike u Hrvatskoj, odnosno Vojvodini, čime se pak stječe dojam da su im interesne sfere i politički protivnici bili podijeljeni povijesnim granicama naslijeđenim iz Austro-Ugarske. Iako su obje strane načelno spominjale širenje interesa na pripadnike druge manjine, čini se da su time samo željele privući pripadnike češke, odnosno slovačke manjine u svojoj okolini. Naravno, možemo postaviti i pitanje koliko je na njihovu (ne)suradnju utjecao antagonizam Čeha i Slovaka u matičnoj domovini. Možemo pretpostaviti da su težnje predstavnika češke manjine da se SNS preimenuje u Čehoslovačku narodnu stranku bile preslika odnosa iz Čehoslovačke Republike, koja nije odgovarala Slovacima ondje, a nije bilo osnovice ni da je prihvati slovačka manjina izvan domovine. Činjenica je da pripadnici tih dviju manjina u Kraljevini SHS nisu imali ništa zajedničko, čak ni zajedničke neprijatelje. Jedino što ih je kraće vrijeme povezivalo bio je otpor prema Radićevu "republikanstvu", upravo onome kojem je ČNSS ponudio zajednički izlazak na izbore. Protivnikom ga je činilo to što su mu stvarni pripadnici češke manjine bili znatno skloniji nego vlastitoj stranci, a i njegov se program znatno kosio s unitarističkim koncepcijama kojima je političko vodstvo obiju manjina bilo naklonjeno. No HPSS nije imao potrebu ući u

koaliciju s manjinskom, tek osnovanom strankom koja podupire unitarističku politiku kada je bilo mnogo jednostavnije kandidirati svog člana, pripadnika češke manjine u požeškom okrugu, u kojem je ČNSS odlučio samostalno nastupiti. Odluka o samostalnom izlasku na izbore dovela je pak do zamjeranja DS-u, čije je vodstvo uvidjelo kako će time većinu glasova češke manjine dobiti Radićeva stranka. Nije bilo opravdanog razloga zašto bi stranke koje su imale svoj razrađeni program mijenjale smjernice i prilagođavale se željama ČNSS-a. Demokratima su bili zanimljiviji Slovaci u Vojvodini, kojih je i brojčano bilo više, dok je HPSS to riješio "kompromisno", kandidiravši Janečku.

Neovisno o obračunima predstavnika obiju manjina sa svima koji su im se činili kao politički protivnici, u čemu su Česi prednjačili, nije im bilo u stvarnom interesu zamjeriti se vladajućima, čiju su politiku zastupali. Istodobno su rezultati izbora pokazali da program jugoslavenskog unitarizma nije zadovoljio većinu češke ni slovačke manjine, odnosno da stvarni pripadnici tih manjina nisu bili zainteresirani za ciljeve koji se nisu ticali njih samih, a to su bili gospodarski napredak i najnužnija politička prava. Pri tome napadi na političke suparnike nisu pomogli u dobivanju željenih glasova, nego su odbili pripadnike manjina od vlastitih stranaka. Iako su se predstavnici obiju stranaka žestili na potencijalne glasače koji su se odlučili za HPSS (HRSS) i komuniste, danas uviđamo da su pripadnici češke i slovačke manjine bili ispred svog vremena, ili barem dalekovidniji od svojih predstavnika, glasajući upravo za one političke snage koje su dale znatno obilježje međuratnom razdoblju. Upravo stoga naslov "Manjinska posla" možda najbolje opisuje nastojanja "malih" u odnosu na "velike", odnose manjinskog i domicilnog stanovništva, kao i političkih stranaka istih, načine na koje su se manjinski zahtjevi pokušavali ostvariti i rezultate koji su pritom postignuti. Neovisno o rezultatima, vrijednost izlaska češke i slovačke manjine na izbore za Ustavotvornu skupštinu leži, osim u potrebi za iskazivanjem manjinskih potreba i želja, upravo u činjenici da je to bio jedini poznat i zabilježen pokušaj političkog organiziranja češke manjine na hrvatskom prostoru, koji se, nažalost, više nije ponovio. Dok je češki pokušaj brzo izgorio, predstavnici slovačke manjine tek su bili na početku političkog promišljanja i kalkuliranja u Kraljevini SHS.

SUMMARY

"MINORITY AFFAIRS" - POLITICAL ORGANIZING OF THE CZECH AND SLOVAK MINORITIES DURING THE 1920 CONSTITUENT ASSEMBLY ELECTIONS

This work deals with political organizing of the Czech and Slovak minorities during the 1920 Constituent Assembly elections, the emphasis being on the founding and the activities of the Czechoslovakian Progressive Peasant Party and the Slovakian People Party, their political demands and the means and results of their realization. This work also investigates the motives of Czech and Slovak political organizing and taking part in the elections, but also the similarities and the differences on that path and whether a mutual political cooperation took place and to what extent. Political organizing of the Czech and Slovak minorities and the election campaign that followed reveal a completely unknown picture about those minorities, especially since the existence of political parties of minorities, as a sort of a background, gave the strength and the support to deal with all political adversaries, which, in the end, reflected on the results of the elections.

Keywords: the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Constituent Assembly, Czechoslovakian Progressive Peasant Party, Slovakian People Party